

Society as a community is constantly changing and evolving and makes its inquiries into the curriculum, according to the leading vectors of social flowering. Also, the society as a community must organize and ensure the equality of conditions for the full realization of abilities of each person, the widest disclosure of his talent, all-round development and satisfaction of his universal spiritual values and a comprehensive, organic connection with national culture and history.

The problem is that the content of education always lags behind the demands of society – community. So we have absolute contradiction between permanent, standardized legal framework curriculum (including pedagogical) and the rapid development of the system of public inquiries to education.

Every citizen of the state has the right to education at public expense. Transparency in public relations education is one of the conditions of a democratic society. This in reality means the direct participation of all members of educational and pedagogical processes in the system of influences on the content and quality of the educational process. Quick purposeful processes of the development of the society make it priority to transfer system of knowledge accumulated by mankind cultural practices and social values, which is the direct task of education. The system of education itself as defined by National Doctrine of the Development of Education in Ukraine remains a priority. In connection with that there is natural strengthening of public influence on educational processes.

Key words: *content of education of teachers, public, social and cultural impact of the public, modern teacher, scientific content of education.*

УДК 37.043.1

Т. В. Мотуз

Дніпропетровський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

ГЕНДЕРНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ: СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті висвітлено, проаналізовано й узагальнено основні теоретико-методологічні підходи науковців до розуміння та тлумачення поняття «гендерна толерантність». Уточнено сутність і структурні компоненти гендерної толерантності як особистісного утворення, визначено можливі моделі гендерної толерантності та сформульовано найважливіші принципи толерантності у відносинах між статями. На основі результатів дослідження окреслено коло проблемних питань, що залишаються поза межами систематизованих розробок і визначено перспективи подальших досліджень гендерної толерантності в галузі соціально-педагогічних знань.

Ключові слова: *гендер, толерантність, інтолерантність, гендерна толерантність.*

Постановка проблеми. Гендер – один із базових вимірів соціальної структури суспільства, який разом з іншими соціально-демографічними та культурними характеристиками (раса, клас, вік тощо) організує соціальну систему. Соціальне відтворення гендерної свідомості на рівні індивідів підтримує соціально-рольовий статус особистості, який визначає соціальні можливості в освіті, професійній діяльності, суспільному виробництві. Перехід української держави на демократичний шлях розвитку детермінує забезпечення рівності прав і можливостей індивідів незалежно від статі, віку,

етнічної належності та ін., а також створення умов для самореалізації особистості в будь-якій сфері життєдіяльності суспільства. Тому сьогодні підвищується роль і значення ґендерного підходу в державному управлінні, професійній діяльності, освіті. Результатом ґендерного підходу в державному управлінні, професійній діяльності жінок і чоловіків, навчанні й вихованні дівчат і хлопців повинна бути нова особистість, здатна адаптуватися до швидкоплинних змін суспільного функціонування, з егалітарним мисленням та ґендерно-чутливою свідомістю. Однією з важливих особистісних якостей такої особистості має бути ґендерна толерантність.

Потребу в культивуванні ідей ґендерної толерантності в сучасному суспільстві обґрунтовано в Декларації принципів толерантності, прийнятій у 1995 році ЮНЕСКО, «Декларації тисячоліття ООН» (2000 р.), Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005 р.), якими проблема досягнення ґендерної рівності визначена однією з пріоритетних. Відповідно формування ґендерної толерантності як невід'ємної якості особистості стає важливою частиною завдань освіти, спрямованих на ґендерне виховання учнів і соціалізацію особистості.

Аналіз актуальних досліджень. За останні двадцять років у вітчизняній педагогіці поряд з існуючими підходами до виховання виокремився новий підхід, названий ґендерним. Необхідність виникнення даного підходу зумовлена тим, що в суспільстві постійно відбуваються процеси трансформації культури, що приводять до зміни/зміщення соціальних ролей чоловіка та жінки в усіх сферах людського життя й діяльності (соціальна сфера, виробництво, родина та ін.). Реалізація ґендерного підходу до виховання особистості в педагогіці відбувається через систему ґендерного виховання.

Сучасні дослідження науковців (С. Вихор, Т. Говорун, Т. Голованова, П. Горностай, Т. Дороніна, О. Кікінеджи, В. Кравець, О. Луценко, Т. Мельник, Л. Міщик, Л. Смоляр, О. Цокур, та ін.) вказують, що ґендерний підхід в освіті є важливою складовою навчання й виховання, а результатом застосування ґендерного підходу при організації освітнього процесу має бути формування особистості з егалітарним світоглядом.

У той самий час у другій половині ХХ – початку ХХІ ст. у науковому обігу виникає глибокий інтерес до поняття «толерантність» (далі – Т.). Особливу увагу проблемі Т. приділено в педагогічному дискурсі. За останнє десятиріччя такі вчені й педагоги, як В. Андрущенко, Я. Береговий, І. Бех, І. Зязюн, В. Кремінь, В. Мадзігон, А. Погодіна, О. Пометун, О. Сухомлинська докладають багато зусиль для розв'язання та впровадження у практику ідей гуманізації та Т. У роботах науковців (О. Асмолов, Г. Бардієр, Р. Валітова, Ю. Іщенко, В. Лекторський, Г. Солдатова та ін.) досліджується значення терміну Т., історія становлення даного концепту, визначаються його варіативні тлумачення, структура, виділяються критерії сформованості

та ступені вияву Т. на особистісному рівні. Загалом проблему Т. широко представлено в педагогічній науці, причому найбільш актуалізованим є міжкультурний та міжетнічний її аспекти.

Одним із важливих соціальних інститутів, який здійснює виховний вплив на особистість, що формується, є навчальний заклад. У школі, де складаються погляди на світ і ціннісні орієнтації молодих поколінь, накопичується досвід спілкування та взаємодії, формується особистий світогляд і саме в цей період важливого значення набуває формування навичок толерантної поведінки учнівської молоді. Ученими й педагогами-практиками розробляються спеціальні методики, педагогічні технології з проблем виховання Т. як особистої якості учасників освітнього процесу та організації навчання й виховання на засадах гуманізму, згоди, взаєморозуміння.

Однак питання, пов'язані з вивченням формування людини розуміючої, приймаючої та такої, що шанобливо ставиться до людей іншої статі, тобто гендерної толерантності (далі – ГТ.), маловивчені стосовно системи освіти. Визнання та врахування статевої відмінностей дітей в освітньому процесі як основного принципу його організації, наявність великої кількості робіт із різних аспектів статевої соціалізації дітей не привели до детального розгляду проблеми формування основ ГТ. учнівської молоді.

Педагоги-практики й науковці різних рівнів постають перед проблемою невизначеності самого концепту ГТ., а відповідно й добору ефективних форм і методів роботи з дітьми, визначення рівнів сформованості Т., що пов'язано з частковим або фрагментарним висвітленням даного питання у науково-педагогічній літературі та недостатньою увагою до проблеми ГТ. в освітній діяльності.

Виходячи з актуальності теми та ступеню розробки проблеми **мета статті** полягає у висвітленні, аналізі й узагальненні основних підходів науковців до розуміння та тлумачення поняття «ГТ.». Завданнями дослідження є уточнення сутності ГТ. як особистісного утворення, визначення структурних компонентів і моделей ГТ.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження та розв'язання його завдань використано комплекс методів, зумовлених специфікою досліджуваної проблеми, серед яких загальнонаукові методи (аналіз і синтез, зіставлення, узагальнення, систематизація), термінологічний аналіз, систематизація та узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Формування установок толерантної свідомості, толерантного стилю поведінки, а також попередження та профілактика різних форм інтолерантності (екстремізм, фанатизм, фундаменталізм, конфлікти, агресія, тероризм, сексизм тощо) є глобальною проблемою сучасності. При цьому світ визнає історичний характер самої Т., і тому виховання підростаючих поколінь у дусі Т., природно, – одне з найбільш актуальних суспільних завдань.

Філософи й соціологи, педагоги та психологи все більше наголошують, що Т. є найважливішою умовою знаходження компромісів, подолання конфліктів у суспільстві. Т. у всі часи вважалася людською чеснотою. Вона мала на увазі терпимість до відмінностей серед людей, уміння жити, не заважаючи іншим, здатність мати права та свободи, не порушуючи прав і свобод інших. І це, передусім, стосувалося до відмінностей релігійних, до відмінностей у звичаях, способах життя, звичках, культурних, естетичних орієнтаціях тощо.

Особливо активно проблема Т. почала обговорюватися з середини 90-х рр. ХХ ст., коли було ухвалено «Декларацію принципів толерантності» (резолуція Генеральної асамблеї ЮНЕСКО № 5.61 від 16.11.1995 р.). У цьому документі термін «Т.» має кілька трактувань: 1) повага, прийняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, наших форм самовираження і способів прояву людської індивідуальності; 2) чеснота, яка робить можливим досягнення миру та сприяє заміні культури війни культурою миру; 3) активне ставлення, що формується на основі визнання універсальних прав і основних свобод людини; 4) відмова від абсолютизації істини та затвердження норм, встановлених у міжнародних правових актах у галузі прав людини [4].

Отже, поняття Т. багатозначне. Воно характеризує і якість особистості, і моральне правило, і принцип діяльності, і принцип відносин між індивідами. Основні труднощі при формуванні універсального поняття Т. пов'язані з тим, що даний феномен багатоаспектний і розглядається в межах різних наук (філософії, психології, соціології, педагогіки, політології та ін.).

З позицій соціально-гуманітарних наук Т. тлумачиться по-різному: як принцип і норму існування, світогляд (філософія), особистісну якість і здібність, готовність до взаємодії, орієнтир поведінки, спрямованої на конструктивну взаємодію з «іншим» у різноманітних ситуаціях (психологія), людську цінність, фактор соціалізації особистості, позицію до тих соціальних реалій, які оцінюються позитивно як припустимі, незважаючи на їх «інакшість» (соціологія), готовність прислухатися до думки інших і допускати інакомислення у своїх рядах (політологія).

Важливим є те, що Т. не рівнозначна терпимості, оскільки є категорією активною, вона передбачає розширення кола особистих ціннісних орієнтацій за рахунок позитивної взаємодії з іншими культурами, традиціями, поглядами, переконаннями. Т. в обов'язковому порядку припускає лише відмову від догматизму, від абсолютизації істини. Немає необхідності відмовлятися від власних поглядів, але треба бути уважним до іншої точки зору й визнавати її право на існування.

Змістовна різнобарвність терміну Т. зумовлена як різноманіттям підходів до вивчення даного феномену в різних науках, так і видовою різноманітністю проявів даної якості, що впливають зі специфіки соціальних

контактів між людьми різного віку, статусу, статі, національності, віросповідання тощо. Науковцями в галузі соціології та психології розроблені варіанти класифікації Т. залежно від сфери соціальної взаємодії.

Так, М. Мацковський та Г. Бардієр виділяють сфери соціальної взаємодії, у яких проявляються або не проявляються такі види Т.: вікова, освітня, міжнаціональна (крайні прояви міжнаціональної інтолерантності: етноцентризм, ксенофобія, агресивний націоналізм), расова, релігійна, географічна, міжкласова, фізіологічна, політична, сексуально-орієнтована, маргінальна та гендерна [9, 34-41; 2].

Усі перераховані сфери прояву толерантності можемо умовно об'єднати в три соціальні групи:

1) біологічно-обумовлена група (індивідуальна відмінності, зокрема вікові та статеві особливості, соціальні ролі особистості);

2) культурно-обумовлена група (індивідуальні особливості людини як представника того чи іншого етносу, національної культури, релігії чи релігійної конфесії);

3) соціально-обумовлена група (визначається статусними й позиційними відмінностями між людьми в їх професійному, управлінському, соціально-економічному, політичному оточенні).

Наведена вище класифікація є надзвичайно важливою для дослідження рівнів сформованості Т. окремих індивідів чи соціальних груп, адже людина може мати високий рівень Т. у відношенні до представників різних вікових груп, до людей з обмеженими фізичними можливостями, і в той самий час упереджене ставлення, нетерпимість до представників відмінних від своєї національностей, віросповідань тощо. Тобто можна одночасно бути толерантною особистістю в одній сфері соціальної взаємодії та інтолерантною – в інших.

Вихованню й формуванню якостей толерантної особистості на сьогодні приділяється значна увага й у педагогічному дискурсі. Творче використання принципу Т. у процесі навчання стає запорукою ефективності освіти, з одного боку, а також створює сприятливі умови для подальшої експансії Т. в інші сфери соціальних відносин.

У межах сучасних педагогічних досліджень учені трактують феномен Т. як: особистісно-моральне утворення (Л. Бернадська); моральну якість особистості (О. Волошина); моральну цінність (Т. Гурова); людську чесноту, активну життєву позицію, якість особистості (Е. Койкова).

Поділяємо думку Е. Койкової, яка визначає Т. як людську чесноту (мистецтво жити у світі різних людей та ідей, здатність мати права та свободи, при цьому, не порушуючи прав і свобод інших людей); як активну життєву позицію на основі визнання іншого; як відношення до людей (прийняття іншої людини такою, якою вона є, визнання багатовимірності й самобутності будь-якої культури, прийняття норм і правил, відмова від

зведення різноманіття до одноманітності або переважання якоїсь однієї точки зору й позиції, розуміння та прийняття традицій, цінності й культури представників іншої національності і віри); як якість особистості дитини, що визначає характерну для неї поведінку, діяльність і мислення [7].

У педагогічних дослідженнях кінця ХХ – початку ХХІ століття найбільш актуалізованою є проблема формування таких видів Т. учнівської молоді як міжетнічна, міжкультурна, міжнаціональна, що пов'язано з актуалізацією міжетнічних і міжнаціональних конфліктів як усередині держави, так і на міждержавному рівні. Суспільні умови сприяли розробці таких форм і методів виховання підростаючого покоління, що були б орієнтовані на формування культури міжетнічних відносин, за якої наявність у безпосередній близькості представників іншої культури сприйматиметься як безперечне благо, яке робить життя кожного багатшим, різноманітнішим і цікавішим.

Отже, загалом у педагогічних публікаціях і дослідженнях Т. розглядається у двох аспектах: як умова ефективності й успішності організації навчально-виховного процесу на засадах згоди, взаєморозуміння, прийняття, а також як результат навчально-виховного процесу з формування особистості, наділеної рисами толерантності.

Як окрему категорію в педагогіці часто виділяють педагогічну Т. Педагогічна Т. розглядається як «заснована на ціннісних і гуманістичних орієнтаціях професійна здатність зрозуміти, визнати та прийняти суб'єктів педагогічного процесу – учнів, учителів, адміністрацію школи, батьків учнів – такими, якими вони є, – носіями інших цінностей, логіки мислення, форм поведінки, суб'єктного досвіду, встановлювати відносини співробітництва в процесі взаємодії із суб'єктами, аналізувати та критично оцінювати суб'єктний досвід і поведінку» [1, 6].

Небагато авторів (Н. Андрєєва, О. Борисова, Т. Дороніна, Е. Конишева, Л. Коломійченко, С. Фадєєв, Л. Шустова) розглядають ГТ., виділяють її в якості класифікаційного кластеру. Проте, як зауважує Т. Дороніна «сама гендерна толерантність може стати одним з ключових критеріїв ефективності здійснення гендерного виховання» [5, 498].

Слід зазначити, що науковцями розробляються різні варіанти трактування поняття ГТ. Л. Шустова розглядає ГТ. як готовність до розуміння, прийняття й визнання різних типів гендерної ідентичності, різноманіття проявів гендерної поведінки, ідей гендерної рівноправності в соціумі. Дослідниця вважає, що ГТ. виступає в якості активної життєвої позиції, що виявляється в різних процесах: пізнанні й визнанні свого «я» і позицій «іншого», визначенні тактики поведінки й діалогу з іншими, взаємодії з іншими, аналізі результатів взаємодії та припускає зацікавлене ставлення до «іншого», бажання відчувати його світовідчуття, яке не схоже на власне сприйняття дійсності [12, 143].

ГТ. передбачає визнання рівного правового й морального статусу представників різних статей, розуміння та прийняття зовнішніх і внутрішніх особливостей людини протилежної статі, уміння встановлювати з нею суб'єктні відносини. На думку О. Борисової, ГТ.– це «можливість одночасного існування різноманітних форм прояву гендерних практик і право вільного, необмеженого вибору й визначення власної гендерної належності» [3, 125].

М. Мацковський виділяє в понятті ГТ. оцінний компонент («неупереджене ставлення до представників іншої статі, неприпустимість апріорного приписування людині недоліків іншої статі, неприйняття ідеї про перевагу однієї статі над іншою») [9, 38]. Протилежністю ГТ. є сексизм («форма політики, індивідуальної або групової поведінки, що дискримінують жінок у їх правах на повноцінну участь у професійній діяльності та громадському житті, ґрунтується на припущенні, що за особистими характеристиками чоловіки перевищують жінок») [9, 38]. Зауважимо, що в даних визначеннях автор вказує лише на можливість дискримінації жінок, хоча сексизм і гендерна дискримінація стосується однаковою мірою як жінок, так і чоловіків.

О. Морозова визначає ГТ. як «готовність до прийняття на рівні індивідуальної і суспільної свідомості гендерних відмінностей на принципах рівності прав, можливостей і особистісного самовираження чоловіків і жінок через систему всіх суспільних символів, цінностей, норм та організацію соціальних інститутів у цілому» [10, 13].

На думку С. Фадєєва, ГТ. проявляється в приймаючому, розуміючому відношенні до представників своєї та протилежної статі. До параметричних характеристик дослідник відносить властивості (показники), ступінь їх прояву, критерії оцінки та рівень сформованості цього виду Т. [11, 185].

ГТ. – це позиція моральна, оскільки особистість є носієм певних моральних цінностей, найважливішими серед яких виступають такі цінності, як «ненасильство», «свобода», «рівність», «людина», «інший». ГТ. – це особистісна позиція, у якій виявляються установки, цінності, мотиви особистості, а на їх основі здійснюється свідомий, осмислений і відповідальний вибір [12, 142–143].

У контексті нашого дослідження слід звернути увагу на погляди науковців щодо структури ГТ. Традиційно для опису складних психологічних процесів і явищ використовується тріада компонентів – когнітивний, емоційний і поведінковий. З'явилися спроби застосування цієї схеми і для феномена Т. (М. Андреев, Г. Бардієр, Т. Білоус, М. Карандаш, Ю. Тодоровцева та ін.). У найзагальнішому вигляді основний зміст цих компонентів Т. представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Компоненти толерантності

<i>Когнітивний</i>	<i>Емоційний</i>	<i>Поведінко-вий</i>
Усвідомлення людиною неминучої множинності індивідуальних картин світу, а також відносності власних уявлень про світ. Толерантність проявляється, насамперед, у ситуаціях протиріч – при розходженні думок, зіткненні поглядів, і дозволяє розглядати розбіжність як прояв багатства індивідуальних сприйнять та інтерпретацій	Включає в себе емпатію, яка компенсує розбіжності між співрозмовниками в когнітивній і в поведінковій площинах, і «афективну толерантність» як здатність справлятися з емоційною напругою і терпиме ставлення до індивідуальних проявів інших людей	Здатність до толерантного висловлювання і відстоювання власної позиції; готовність до толерантного ставлення до висловлювань інших осіб, здатність до взаємодії з людьми, що по-іншому думають і вміння досягати компромісу; толерантну поведінку в напружених ситуаціях

Взявши за основу вищевикладену трикомпонентну структуру Т., можемо виділити три компоненти ГТ. як психосоціальної характеристики особистості (Таблиця 2):

Таблиця 2

Компоненти гендерної толерантності

<i>Когнітивний</i>	<ul style="list-style-type: none"> • поняття про ГТ, якості толерантної особистості; • уявлення про гендерну ідентичність; • визнання принципу гендерної рівності
<i>Емоційний</i>	<ul style="list-style-type: none"> • здатність до емпатії, доброзичливість, стриманість; • емоційна стійкість
<i>Поведінковий</i>	<ul style="list-style-type: none"> • володіння засобами надання допомоги у реальній конфліктній ситуації; • відмова від насильства та дискримінації за гендерними ознаками

У соціологічних, психологічних і педагогічних дослідженнях із проблем Т. обов'язково звертається увага на рівні сформованості Т. як особистісного утворення. Відповідно виділяють толерантні/інтолерантні особистості, толерантні/інтолерантні взаємовідносини.

Інтолерантність (далі – ІТ.) проявляється у ксенофобії, різних дискримінаційних практиках, у тому числі сексизмі (дискримінація за статевими ознаками). Поняття ІТ. базується на впевненості у правильності лише своєї думки з одночасним неприйняттям, відчуженням і приниженням інших поглядів. ІТ. ґрунтується на переконанні, що твоє оточення, твоя система поглядів, твій спосіб життя стоять вище інших. Часто це не просто відсутність почуття солідарності, це неприйняття іншого за те, що він виглядає, думає, чинить інакше, іноді просто за те, що він існує. ІТ. визначає перевагу придушення, а не переконання. Це шлях до

панування та знищення, відмовлення в праві на існування того, хто дотримується інших поглядів [6, 134].

Взявши за основу моделі Т. (залежно від рівня сформованості) за В. Лекторським [8], визначимо можливі рівні моделі ГТ./ГІТ. (Таблиця 3):

Таблиця 3

Моделі гендерної толерантності/інтолерантності

Модель гендерної толерантності	Особливості
ГТ як байдужість	Байдужість до існування різних типів гендерної ідентичності, оскільки останні розглядаються як неважливі перед обличчям основних проблем, з якими має справу суспільство
ГТ як неможливість взаєморозуміння	Повага до представників протилежної біологічної чи соціально-культурної статі, яких я разом з тим не можу розуміти і з якими не можу взаємодіяти
ГТ як поблажливість	Поблажливість до слабкості представників протилежної біологічної чи соціально-культурної статі, що поєднуються з деякою часткою презирства до них
ГТ як розширення власного досвіду і критичний діалог	Повага до представників протилежної біологічної чи соціально-культурної статі, у поєднанні з установкою на взаємну зміну позицій у результаті критичного діалогу

З цієї типології тільки остання модель забезпечує активне ставлення до представників інших груп. Тут ми вже не просто залишаємо в спокої прихильників інших переконань: ми повинні спробувати зіставити нашу позицію з позицією іншого, зрозуміти підстави кожної з них і, можливо, через цю взаємодію скорегувати свої погляди. Саме даний тип ГТ. вважаємо найбільш перспективним, як такий, що найбільш повно відображає природу цього явища.

Розглянувши основні підходи до трактування феномену ГТ., її основні компоненти та моделі, можемо сформулювати найважливіші принципи толерантності у відносинах між статями або принципи ГТ.:

- повага людської гідності не залежно від біологічної чи соціально-культурної статі;
- прийняття протилежного за статтю партнера таким, яким він є, без апіорного наділення його стереотипними недоліками;
- повага права бути іншим;
- готовність приймати думку партнера протилежної статі, або партнера, який має інше ставлення до статеворольових установок;
- визнання рівності, співробітництво, дух партнерства між представниками двох статей, групами;
- відмова від домінування, заподіяння шкоди й насильства.

Незважаючи на спроби науковців розкрити зміст, сутність і структурні компоненти феномену ГТ., представлені дуже обмежено або не представлені взагалі питання виховання / формування ГТ. у навчальних

планах загальноосвітніх шкіл, загальному курсі вивчення гуманітарних наук в системі професійної підготовки і навіть у спеціалізованих курсах з питань толерантності. Нарівні з цим, українська педагогічна думка демократично розвивається й ми все гостріше відчуваємо суперечності між законодавчо закріпленими напрямками впровадження ідей Т. (у т.ч. гендерної) у практику роботи освітніх установ і суспільне життя й реальної моделі організації даного процесу в навчальних закладах.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, ГТ. – це активна життєва позиція особистості, що проявляється у визнанні рівного правового й морального статусу представників обох статей, різноманіття проявів гендерної поведінки. Це приймаюче і розуміюче ставлення до представників своєї та протилежної статі, прийняття й визнання різних типів гендерної ідентичності, ідей гендерної рівноправності в соціумі. ГТ. може виявлятися в соціальних відносинах (педагогічному процесі) та в соціальній поведінці (поведінка учнів та їхні взаємини один з одним). Несформована ГТ. може призвести до прояву її протилежності – ГІТ., ознаками якої є сексизм та гендерне насильство.

Дотримання принципів ГТ. забезпечує рівні можливості для реалізації кожним індивідом своєї особистості відповідно до сприйняття своєї статі, протистояти традиційним стандартам у ставленні до статей, вибір партнерської моделі в міжстатевих взаєминах, що ґрунтується на засадах гендерної рівності й толерантності.

На сучасному етапі розвитку педагогічної теорії та практики недостатню та фрагментарно розроблено зміст, педагогічні засоби й умови виховання ГТ. Потребує відпрацювання методика критеріально-рівневого оцінювання ГТ. відповідно до вікових особливостей учнів, а також включення критеріїв ГТ. до нормативно-правової бази з питань освіти.

Вбачаємо одним з основних завдань педагогічної науки, а саме соціальної педагогіки як галузі, забезпечення практичної реалізації положень про ГТ., а саме виховання гендерної толерантності як особистісного утворення та втілення в життя принципів толерантної поведінки та взаємодії. Педагогічна діяльність щодо виховання в підростаючого покоління основ гендерної толерантності потребує відповідного програмно-методичного забезпечення та професійної підготовки. Обов'язковою умовою реалізації даних завдань є включення до навчальних планів для студентів педагогічних спеціальностей дисциплін «Педагогіка толерантності» та «Гендерна педагогіка», що забезпечить кваліфіковану підготовку майбутніх педагогів до роботи з учнівською молоддю з питань виховання толерантності й гендерного виховання. Професійна підготовка надасть можливість майбутнім учителям зрозуміти сутність гендерної толерантності як особистісного утворення, успішно забезпечувати навчально-виховний процес та влучно добирати форми й методи роботи з учнівською молоддю з питань виховання гендерної толерантності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев М. В. Формування толерантності вчителя загальноосвітньої школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «теорія і методика професійної освіти» / М. В. Андреев. — Харків, 2009. — 23 с.
2. Бардиер Г. Л. Социальная психология толерантности : автореф. дисс. ... доктора психол. наук : спец. 19.00.05 «социальная психология» / Г. Л. Бардиер. — Санкт-Петербург, 2007. — 45 с.
3. Борисова О. А. Толерантность как возможность выбора гендерной идентичности / О. А. Борисова // Толерантность : сб. ст. / под ред. Н. С. Ладыжец. — Ижевск, 2002. — 316 с.
4. Декларація принципів толерантності, схвалена Генеральною конференцією ЮНЕСКО на 28-й сесії в Парижі 16 листоп. 1995 р. // Віче. — № 11 (128). — 2002. — С. 12–13.
5. Дороніна Т. О. Педагогічний аспект визначення поняття «гендерна толерантність» / Т. О. Дороніна // Вища освіта України. — 2009. — Додаток 4. — Т. II (14). — С. 492–501.
6. Зарівна О. Світоглядно-культурологічний і моральний зміст поняття «толерантність»: проблема визначення / О. Зарівна // Вісник національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»: Філософія. Психологія. Педагогіка. — 01/2008. — № 1. — С. 131–138.
7. Койкова Е. І. Виховання толерантності у молодших школярів на уроках музики в умовах полікультурного простору : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 — теорія і методика виховання / Е. І. Койкова. — Луганськ, 2008 — 22 с.
8. Лекторский В. А. О толерантности, плюрализме и критицизме / В. А. Лекторский // Философия, наука, цивилизация. — М., 1999. — С. 284–292.
9. Мацковский М. С. Толерантность как объект социологического исследования / М. С. Мацковский // Век толерантности: научно-публ. кинетический вестник. — М. : Центр СМИ МГУ, 2001. — Вып. 3–4. — С. 34–41.
10. Морозова О. Е. Толерантность как принцип регуляции гендерных отношений : дисс. ... кандидата философских наук : 09.00.11 / Морозова Ольга Евгеньевна. — Москва, 2008. — 186 с.
11. Фадеев С. Б. Об изучении воспитательных возможностей народных сказок в процессе формирования гендерной толерантности / С. Б. Фадеев // Педагогическое образование в России. — 2012. — № 4. — С. 184–188.
12. Шустова Л. П. Проблема формирования толерантности старшеклассников на основе гендерного подхода в образовании / Л. П. Шустова // Фундаментальные исследования. — 2008. — № 5 — С. 142–144.

РЕЗЮМЕ

Мотуз Т. В. Гендерная толерантность: социально-педагогический аспект.

В статье освещены, проанализированы и обобщены основные теоретико-методологические подходы ученых к пониманию и толкованию понятия «гендерная толерантность». Уточнены сущность и структурные компоненты гендерной толерантности как личностного образования, определены возможные модели гендерной толерантности и сформулированы важнейшие принципы толерантности в отношениях между полами. На основе результатов исследования определен круг проблемных вопросов, которые остаются вне систематизированных разработок и определены перспективы дальнейших исследований гендерной толерантности в области социально-педагогических знаний.

Ключевые слова: гендер, толерантность, интолерантность, гендерная толерантность.

Motuz T. The gender tolerance: social and pedagogical aspects.

The article highlights and summarizes the main theoretical and methodological approaches of the researchers about the phenomenon of gender tolerance. The concept of gender tolerance is formulated as active social life of a personality, which manifests itself in the recognition of equal legal and moral status of both sexes, the variety of manifestations of gender behavior. This is receiving and understanding relevant to their representatives and the opposite sex, acceptance and recognition of different types of gender identity, the ideas of gender equality in society. The gender tolerance can manifest in social relations and social behavior.

The essence and structural components of gender tolerance as personal formation (cognitive, emotional, and behavioral) are refined, possible models of gender tolerance are defined.

The article formulates important principles of tolerance in relations between the sexes, such as respect for human dignity regardless of sex; adoption opposite sex partner as it is; respect for the right to be another one; willingness to accept the opinion of the opposite sex partner; recognition of equality, cooperation, the spirit of partnership between two sexes. Based on the results of the study the issues that remain outside of systematic development are identified. At the present stage of development of pedagogical theory and practice the insufficient and fragmented content, pedagogical tools and conditions of providing gender tolerance are designed. Methods of criterion-level evaluation of gender tolerance according to the age characteristics of students require to work on, and the inclusion criteria of gender tolerance to the regulatory framework on education.

Teaching activities to educate the younger generation the basics of gender tolerance require appropriate software and procedures and training. The obligatory condition of realization of these objectives is the inclusion in the curricula for the students of pedagogical specialties of the disciplines "Pedagogy of tolerance" and "Gender pedagogy", which will ensure quality training of future teachers to work with students on issues of tolerance education and gender education. Training will enable future teachers to understand the essence of gender tolerance as personal education, to ensure the educational process and accurately choose the forms and methods of work with unemployed youth in teaching gender tolerance.

Key words: gender, tolerance, intolerance, gender tolerance.

УДК 37.013

Н. С. Олексюк

Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

ЗМІСТ І ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ НЕПОВНОЛІТНЬОЇ МАМИ

У статті обґрунтовано необхідність соціального супроводу неповнолітньої мами. Доведено, що комплексна діяльність з надання різних видів допомоги неповнолітнім матерям та їхнім дітям допоможе вирішити проблему соціальної адаптації цієї категорії населення. Метою статті є аналіз теоретичних і методичних засад соціального супроводу неповнолітньої матері та обґрунтування можливостей його оптимізації шляхом: удосконалення нормативно-правової бази соціального супроводу; налагодження взаємодії фахівця з державними відомствами та громадськими організаціями; удосконалення змісту соціального супроводу неповнолітньої матері й підготовка кваліфікованих кадрів для здійснення цього виду соціальної роботи.

Ключові слова: соціальний супровід, неповнолітня мати, соціальна адаптація, соціальна робота.